

KÉT KIRÁLYNŐ – HASONLÓ SORSOK

Gulyás Márta

SZTE-BTK Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék

A középkori magyar történelemben rendkívül ritka esetnek számított, hogy a megkoronázott uralkodó nő volt és nem pedig férfi. Ez Nagy Lajos (1342–1382) lányaival történt meg, akik közül Mária (1382–1387) a magyar, illetve lánytestvére Hedvig (1384–1386) a lengyel trónt foglalt el, mint megkoronázott királynő. Mária és Hedvig királynők története a kutatás jól feltárt témakörei közé tartozik, így nem ezen eredmények újbóli elbeszélésére törekszem, hanem a két uralkodónő politikai és egyéni pályafutását helyezem a középpontba egy sajátos nézőpontból. Ez pedig annak vizsgálata, hogy mennyire befolyásolta sorsukat az a tény, hogy nők voltak és nem férfiak. Az eddigi eredmények alapján úgy tűnik, hogy a tényezők mellett komoly szerepe volt annak is, hogy trónjukat egy-egy (a források szerint általuk nem kedvelt) férfival kellett megosztaniuk, akik előbb-utóbb „természetesen” átvették az ország irányítását. Ha a középkori Európára tekintünk példát keresve, akkor azt látjuk, hogy nem volt ugyan példátlan, de gyakorinak sem mondható, hogy női uralkodó álljon egy ország élén. A legismertebbek közül most csak I. (Kasztíliai) Izabellát (1474–1504) és Őrült Johannát (tényleges királynő: 1504–1506; névleges: 1506–1555) említeném meg. Témánkhoz időbeli és családi vonatkozásban is közelebb áll azonban Nápolyi Johanna (1343–1381), aki ugyanannak a nápolyi Anjou dinasztiának volt a tagja, amelyből a magyar uralkodók is származtak. Johanna Bölcs Róbert (1309–1343) idősebbik unokája volt, s a nápolyi trón örökösének számított. Károly Róbert (1301–1342) abban a reményben, hogy egyesíteni tudja valamilyen módon a magyarországi

és a nápolyi Anjou-ágakat, 1333-ban szerződést kötött Róbert királlyal, melynek értelmében Johanna és a magyar uralkodó kisebbik fia, András herceg összeházasodnak, s Andrást is királlyá fogják koronázni. Ezzel nem mindenki értett egyet (maga Johanna sem), így amikor trónra lépett, hívei igyekeztek elodáztatni András megkoronázását, majd pedig – valószínűleg a várandós feleség tudtával – meggyilkoltatták a férjet (1345). Nagy Lajos bosszúból megindított nápolyi hadjáratai nem jártak tartós sikerrel, így Johanna tovább uralkodhatott. Bár több férje is volt, gyermekeit túlélte, s uralkodása végén nem volt örököse. 1382-ben a nápolyi trón elfoglalása végett Nagy Lajos által ellene küldött Durazzói Károly elfogatta, majd pedig megfojtatta (Kulcsár 1984: 277–306; Süttő 2003a: 79–80). Johanna uralkodása bizonyos szempontból az általunk tárgyalt események, fejlemények előképeként is tekinthető, egyes mozzanatait pedig akár intő jelként is lehet értelmezni.

Nagy Lajos király (1342–1382) Magyarországot, csak úgy, mint apja, Károly Róbert eredményesen, ha kellett, kemény kézzel tudta vezetni. Két felesége volt. Az első Margit, aki gyermektelenül hunyt el. Ezután 1353. június 20-án kötött házasságot Erzsébettal, Kotromanić István bosnyák bán és Erzsébet kujáviai hercegnő leányával (MTK I. 1981: 222.). A házasságból 3 leánygyermek született. 1370-ben Katalin, 1371-ben Mária és 1374-ben Hedvig. Lajos még életében gondoskodni kívánt lányai jegyeseiről. V. Károly francia király fia, Lajos orléans-i herceg részére kérte meg az elsőszülött leány, Katalin kezét. 1374. augusztus 10-én végül Katalint apja eljegyezte V. Károly fiával, Lajossal. 1378-ban V. Károly egy levelében azt írta Nagy Lajosnak, hogy fiát, az orléans-i herceget már két éves kora óta a magyar trónra szánta. Katalin azonban 1378-ban, mindössze 8 évesen, váratlanul elhunyt. IV. Károly német-római császár óhaja az volt, hogy Lajos valamelyik lánya a fiai egyikének a jegyese legyen (Dümmerth 2003: 285–286). Így hát negyedik házasságából született fiának, Zsigmondnak Lajos másodszülött leánya, Mária lett a jegyese. 1379-ben, a császár halála után egy évvel, az özvegy császárné (Pomerániai Erzsébet) kifejezett óhajára a két fiatal eljegyzését megtartották a cseh előkelők részvételével, amit az anyakirályné Erzsébet ellenzett. Mária ezek után azonban még min-

dig édesanyjával, Erzsébettel maradt. Zsigmond apja halálakor (1378-ban) már a magyar udvarban nevelkedett. A magyar nyelvet is kellőképpen elsajátította (Mályusz 1984: 10).

Hedvig, a legfiatalabb leány Vilmos osztrák herceg jegyese lett (Dümmerth 2003: 285-286). Négy éves koráig a magyar udvarban nevelkedett, amíg apja el nem jegyezte Vilmostal. Ezt követően a magyar hercegnő Bécsben tartózkodott (Tarján b). Nagy Lajos Máriát és jegyesét, Zsigmondot szeretete volna a lengyel trónon tudni s ezért halála előtt, 1382. június 25-én a lengyel főurakat és főpapokat Zólyomba rendelte és itt feleskette őket Zsigmondra. Szándéka szerint Hedviget és Vilmost pedig a magyar trónra szeretete volna ültetni. Halála után azonban Erzsébet anyakirályné vette a kezébe az irányítást és az idősebbik lányt, Máriát koronáztatta magyar királynővé (Süttő 2003b: 67-69). Nagy Lajos halálakor egy kiterjedt nemzetközi kapcsolatrendszerrel rendelkező országot hagyott maga után. Erőskezü férfi volt, aki nemcsak a magyar, de a lengyel koronát is birtokolva Európa egyik vezető nagyhatalmává tette királyságát. Lányai még kiskorúak voltak, amikor apjuk elhalálozott. 1382. szeptember 10-én halt meg Nagyszombaton (Bertényi 1987: 237). A királyt Székesfehérvárott szeptember 16-án temették el (MTK I. 1981: 226). Halálát követően az országa megrendült. „Halálakor akkora volt a gyász az országban, mintha mindenki saját halottját siratta volna” – jegyezte fel Lajos királlyal (1382) kapcsolatban haláláig hűséges híve és történetírója, Küküllei János (Fügedi 1986: 5).

Az ismert körülményeknek köszönhetően nők kezébe került a hatalom. Az Árpádok magyar koronája immár egy ifjú Anjou-házból származó leány fejére került. Mária, aki Lajos király második leánygyermeke volt, Magyarország királynője lett, 1382. szeptember 17-én koronázták meg (Bertényi 1987: 237). A hatalmi viszonyok átrendeződése természetesen nem maradhatott rejtve az ország határán kívül sem. Lajos halálakor elveszett az a szigor és erőskezüség, mellyel országa/országai gyepölőjét szilárdan tartotta. Bár készültek Mária megkoronázására, azonban amikor az országnagyok szembe kerültek egykori királyuk akaratával, nehezen barátkoztak meg a gondolattal, hogy királynőjük legyen. Lajos úgy rendelkezett, hogy Mária jegyesével, Zsigmonddal együtt üljön a trónra,

hogy a fiatal királynő mellett ott legyen férfitámaszként. Azonban ez nem történt meg rögtön, hiszen az özvegy anyakirályné ezt megghiúsította, és nem engedte leánya közelébe a jegyesét. Erzsébet indoka a késedelemre az lehetett, hogy Mária még csak tizenkét éves, ami még akkortájt is igen fiatalnak számított, habár ekkoriban a pápai törvények már megállapították azt, hogy egy tizenkét éves leány már érett a házasságra (Dümmerth 2003: 292–293). Az országgyűlés végül 1382-ben nyilatkozott a fiatal leány királysága ügyében, és végül – Lajos akaratának megfelelően – szeptember 17-én királlyá választották. Úgy emelték őt a trónra, mintha fiú volna: királyukká, s nem királynőjükké választották meg. A rendek végül szabad akaratukból választották meg őt, ami azért nagy szó, mivel akár őt is mellőzhették volna, csak úgy, mint az utolsó Árpád-házi király, III. András leányát, Erzsébetet (Márki 1885: 36–37).

A lengyelek azonban egy olyan uralkodót szerettek volna, aki közöttük él, és nem pedig távolról irányít. 1383. február 23-án az első sieradzi gyűlésen az anyakirályné követei révén felajánlotta, hogy elküldi nekik Hedviget (még ezen év március 22-re), ha cserébe koronázása után három évre még visszaküldik hozzá a még fiatal lányt. Erzsébet terve nem valósult meg. Egy trónkövetelővel is számolniuk kellett. Ziemowit mazóviai herceg szerette volna magának megszerezni a lengyel trónt (Bertényi 1987: 237), erre a magyar udvar haderőt állított fel és megindultak Lengyelországba. A hadsereget magyarok, vlachok és jászok képezték, a lengyelek 12 000 főre becsülték a sereg létszámát (Süttő 2003b: 69–70). Nagy Lajos volt nádora, Opoliai (Oppelni, lásd: Süttő) és Czudar Péter közbenjárására végül sikerült megakadályozni Ziemovit trónra kerülését (Bertényi 1987: 237). Hedvig tehát János csanádi püspökkel és Demeter bíborossal megérkezett Lengyelországba, ahol szívesen fogadták a majdani királynőjüket (Süttő 2003b: 71–72). „Bodzanta érsek és Zawisza főúr, Kurozweki ura, Krakko főkormányzója, akit általában Krakko palatínusának hívtak (...)” üdvözölték először Hedviget. 1384. október 16-án megkoronázták lengyel királynővé (Lenarduzzi 2003: 45–49).

Ily módon a két lánytestvérből a korabeli Közép-Európában szokatlan módon királynő lett. Az a mindeddig példátlan helyzet állt elő, hogy két férj

nélküli királynő ült a trónon és kormányozta az országot. Ebben a korban a „nőuralomnak” nem voltak előzményei Magyarországon, példa azonban volt arra, hogy a királynék a szokásosnál erőteljesebben beleavatkoztak a politika irányításába. Példaként többek között Nagy Lajos anyját, Erzsébetet emelném ki. Miután Nagy Lajost lengyel királlyá koronázták, elküldte Erzsébetet, hogy kormányozzon Lengyelországban. Azonban mindketten a kis-lengyelekre igyekeztek támaszkodni, amivel viszont kiváltották a nagy-lengyel nemesség elégedetlenségét. Külön gondot okozott az anyakirályné nem túl népszerű egyénisége. A magyarokból álló testőrsége és udvara szálla volt a krakkóiak szemében. Ez viszályhoz vezetett. Erzsébet kénytelen volt visszatérni Magyarországra (Bertényi 1987: 198–204). Lajos özvegye, Erzsébet királyné is igyekezett a hatalom középpontjába kerülni. Lajos halála után főszerepet játszott az események irányításában. Mária királynő, anyja és annak pártfogója, Garai Miklós akarata szerint uralkodott. Egyik kutató így jellemzi az anyakirálynét:

„[...] egy frusztrált, anyósától évtizedeken át elnyomott, negyvenes éveiben járó asszony, akit a politika és jogszolgáltatás majd minden területén csupán mohó és leplezetlen hatalomvágya vezetett, melyhez semmiféle okosság vagy ravaszság nem társult, csupán végleges, őt az ország és önmaga legalapvetőbb érdekeinek felismerésében is gátló önzése és szubjektivizmusa.”
(Süttő 2003a: 68)

Erzsébet anyakirályné igyekezett a saját kedve szerint alakítani az ország irányítását, melynek eredményeképpen az ország három részre szakad. A trónutódlás kérdése volt talán a legnagyobb probléma. Az udvari arisztokrácia nagy része Mária leendő férjét kívánta a trónon tudni, akit az elhunyt lovagkirály is kiszemelt lányának, azaz Zsigmond bradenburgi örgrófot, hozzá húzott a bárók egyik legfontosabb csoportja a Lackfiakkal és Szécsi Miklós országbíróval az élén. A másik csoport a már említett Garai Miklós hívei voltak, akik saját trónjelöltet kerestek az orléans-i herceg, Lajos személyében (egyébként ezt a csoportot támogatta maga az anyakirályné is). Az időközben megalakult harmadik párt pedig egyenesen a nőuralom ellen volt, vagyis a fiági örökösödés elvét vallotta, és a trónon Kis Károlyt szerette volna tudni. Ez a Kis Károly, aki egyébként termetéről kapta a

"Kis" jelzőt, Nagy Lajos másod-unokatestvére volt. Károly pártja élén János macsói bán és Horváti Pál zágrábi püspök álltak (Engel 2001: 123–124).

Az események is azt tükrözik, hogy ebben a korban a női uralkodók korántsem rendelkeztek akkora tekintéllyel, mint a férfi uralkodók. A Mária ellen fellázadt arisztokrácia, letaszítva őt a trónról, a már említett Kis Károlyt koronáztatta magyar királlyá. „Hívunk téged, jog szerint téged illet meg a királyság” – mondta Horváti Pál Kis Károlynak (Thuróczy 1987: 300.). A királyi címet mindössze csak harminckilenc napig viselte. Ezen események után Mária mindinkább a háttérbe szorult. Az anyakirályné azon próbálkozásai, hogy a belviszályt lecsitítsa, nem sikerültek. Erzsébetet a Horváti fivérek megölték, Mária királynőt foglyul ejtették. Ezek után Máriának szinte semmilyen tekintélye sem maradt. 1387. március 31-én Himházi Benedek veszprémi püspök magyar királlyá koronázta Székesfehérvárott Mária királynő férjét, Luxemburgi Zsigmondot. A történetek után hivatalosan társuralkodók lettek. 1388. november 25-én Mária ünnepélyes oklevelet bocsátott ki, melyben azt hangsúlyozza, hogy Zsigmond a béke, „(...) a határok védelme és Mária királyné uralmának visszaszerzése végett foglalta el a trónt.” (Márki 1885: 133–134). A jog Mária királynő mellett szólt ugyan, de utolsó éveiben személye egyre inkább a háttérbe szorult, már nem királynői, hanem királynéi szerepet töltött be és férje, Zsigmond vette át a tényleges hatalmat (Bertényi 1993: 69.).

Hedvig királynő sorsa is hasonlóképpen alakult. Bár megválasztották a lengyelek királynőjükké, azonban a hatalmat hamarosan át kellett adnia egy jövődöbeli férjfelöltnek. A lengyelek már hosszú ideje folytattak a háttérben tárgyalásokat a litvánokkal. A litvánok ugyanis már régóta harcban álltak a teuton lovagrenddel, akik mérhetetlen pusztításokat végeztek földjeiken, gyilkoltak és fosztogattak, mindezt azzal az ürüggyel, hogy kiszakítsák a litvánokat a pogány világból. Jagelló javaslata a lengyelek felé az volt, hogy egyesítsék Litvániát Lengyelországgal és ő népével együtt megkeresztelkedik (Lenarduzzi2003: 49–50). 1385. augusztus 14-én megkötötték a krewói uniót, így létrejött a lengyel-litván perszonálunió (Tarján). Jagelló megkérte Hedvig kezét, s ezt az ország klérusa is támogatta, remélve, hogy így egy nagy katolikus Lengyelország fog megszü-

letni. A királynő viszont ragaszkodott a neki szánt jegyeséhez, Vilmoshoz. Jan Radlica krakkói püspök igyekezett lebeszélni a királynőt Vilmosról. Többször is járt Nagy Lajos udvarában, így jól ismerte az uralkodónőt. A püspök felidézte apja emlékeit beszélgetésük során. Beszélt neki a litvánok pogányságáról és arról, hogy a fejedelmük kész volt a népével megkeresztelkedni. Hedvig Istenhez fordult és fohászkodott, hogy kímélje meg őt attól, hogy egy pogány felesége legyen. A küldöttség megérkezett Budára, hogy hírül vigye a helyzetet (Lenarduzzi 2003: 50–53). Erzsébet azzal búcsúzott a lengyel követektől, hogy járjanak el azonképp, ahogy az országnak a legmegfelelőbb, és amit az ország érdeke megkíván. 1385. július 28-án Erzsébet viszont oklevelet bocsátott ki, amely azt igazolja, hogy az anyakirályné mégis meggondolta magát. Az oklevélben „a királynők (az első helyen Erzsébet), Demeter és Alsáni Bálint, Oppelni László és Garai Miklós garantálják, hogy a Habsburg Vilmos és Hedvig közti házasság elhálását 1385. augusztus 15-ig lehetővé teszik.” Azonban a terv nem sikerült és Vilmos menekülni kényszerült a lengyel udvarból (Süttő 2003b: 92–93). Végül Hedvig beleegyezett, hogy hozzámegy Jagellóhoz, aki már 1386. február 12-én Krakkóba érkezett, és február 15-én testvéreivel, valamint kíséretével együtt megkeresztelkedett (MKL). Jagelló végül az Ulászló nevet kapta a keresztségében (Lenarduzzi 2003: 106–107). Jagelló talán a lengyeleket utálta a legjobban a szomszédos népek közül, az államérdek vette mégis arra rá, hogy közeledést mutasson feléjük. A lengyelek szemében is sokkal értékesebbnek tűnt a litván kapcsolat. Hozzászoktak, hogy nem áll felettük senki sem, Lajos tizenhárom évig tartó uralkodása alatt sem álltak közvetlen királyi irányítás alatt és ezt a lehetőséget szerették volna továbbra is megtartani. Úgy vélték, Hedvig férje sem kerekedhet föléjük. Végül Krewóban (Fehér-Oroszország) írták alá az egyezményüket. Az egyezmény után Jagelló vállalta azt is, hogy szabadon engedi a lengyel foglyokat (Davis 2006: 106–107). 1386. február 16-án került sor Hedvig és Ulászló házasságkötésére a Waweli székesegyházban (Tarján). A házasságkötés után két héttel Ulászlót is megkoronázták, ahol meg kellett esküdnie, hogy népét a keresztény hitre fogja téríteni (Lenarduzzi 2003: 58). A lengyel-litván perszonálunió fontos tényezője lett a Lengyel Királyság

keleti terjeszkedésének. A XIV. században már sikerült megvetniük a lábukat Kijevben, Csernyigovban és Volhíniában is, sőt Moszkva elfoglalását is megkísérelték, de sikertelenül (Bertényi 2000: 21). A történetek után a tényleges uralkodó Ulászló lett. A lengyel bárók is, csak úgy, mint a magyar bárók, saját politikai céljaiknak megfelelően intézkedtek Lengyelországban. Hedvig és Jagello Ulászló házasságával megvalósították Nagy Lajos elképzelését, miszerint a litvánok áttértek a keresztény hitre.

A két királynő sorsa – mint láthattuk – hasonlóképpen alakult, de Hedvignek sikerült elérnie, hogy a közvélemény szemében ne tűnjön olyan ellenszenvesnek, ezt azonban a mély vallásosságával érte el és a róla szóló csodatévő legendákkal. A kor egyik legkiemelkedőbb lengyel krónikásai közé tartozott Jan Dlugosz, aki Lengyelország történetét örökítette meg művében 1480-ig (Topolski 1989: 95). Művében a következőket jegyezte le Hedvigről: „Erényei és Istennél teljesített közbenjárása által halottak támadtak fel, sánták jártak, vakok láttak, süketek hallottak, némák nyerték vissza a beszéd képességét, és a legkülönbébb betegségekben szenvedők gyógyultak meg és nyertek vigasztalást.” (Lenarduzzi 2003: 90). Hedvig Szűz Máriát Lengyelország királynőjének és patrónájának nyilvánította, s ezáltal a lengyelek elköteleződtek a Szűz Mária kultusz iránt (Lenarduzzi 2003: 75–79). Vallásossága elmélyüléséhez hozzájárulhatott anyja halála is. Mindennapjait a szegények segítségének szentelte (Estók 2000: 71).

A trónon nem látták szívesen az önálló uralkodónőket, ezzel szemben a hatalmi hierarchiában lentebb levő királynék hatalmi gyakorlását nem fogadták akkora ellenszenvvel. A nagy politika színterén a kor közép-európai politika szemlélete nem adott helyet az önálló női uralkodóknak, mint ahogy a két nő sorsa is mutatja. Önálló politikai szerepet nem engedtek számukra, sőt az uralkodásuk ellenszenvet váltott ki a bárók szemében. Úgy maradhattak a trónon, hogy a férjük került melléjük tényleges uralkodóként. Hedvig sorsának alakulása, Máriától eltérően, nagy nimbusznak örvendett vallásossága révén, később szentté avatták 1997. július 8-án Krakkóban. Azonban a politikai szereplésében ez sem segítette. A korabeli Közép-Európában a nők ugyan beleszólhattak az ország politikai alakításába, addig a szintig, amíg ezt a bárókkal tették, amint azonban ők

váltak uralkodóvá, a kor politikai felfogásának nem feleltek meg. A XIV. században nem tűrték meg a nőket tényleges uralkodóként.

Irodalomjegyzék

- Bertényi, I.: Magyarország az Anjouk korában. Budapest 1987.
- Bertényi, I.: Vegyesházi királyok. In: Gáspár Zsuzsa és Horváth Jenő (szerk.): Királyok könyve. Magyarország és Erdély királyai, királynői, fejedelmei és kormányzói. Békéscsaba 1993.
- Bertényi, I.: A tizenegyedik század története. Budapest 2000.
- Norman, D.: Lengyelország története. (Ford.: Bojtár Péter) Budapest 2006.
- Dümmerth, D.: Az Anjou-ház nyomában. Budapest 2003.
- Engel, P.: Zsigmond kora. In: Engel-Kristó-Kubinyi (szerk.): Magyarország története 1301–1526. Budapest 2001. 121–190.
- Estók, J.: Királynék könyve. Magyarország királynői, királynéi, kormányzónéi és fejedelemasszonyai. Budapest 2000.
- Fügedi, E.: „Könyörülj bánom, könyörülj...” Budapest 1989.
- Kulcsár, Zs.: Rejtélyek és botrányok a középkorban. Budapest 1984.
- Lenarduzzi, M.-A.: Szent Hedvig magyar hercegnő–lengyel királynő. (Ford.: Járási János) Budapest 2003.
- Mályusz, E.: Zsigmond király uralma Magyarországon 1387–1437. Budapest 1984.
- Márki, S.: Mária, Magyarország királynéja 1370–1395. Budapest 1885.
- Magyarország történeti kronológiája: a kezdetektől 1526-ig. I. köt. Szerk.: Solymosi László. Budapest 1981.
- Magyar Katolikus Lexikon: Hedvig. (<http://lexikon.katolikus.hu/H/Hedvig.html>, letöltve: 2017.08.14)
- Süttő, Sz.: Mária/Kis Károly. In: Kristó Gyula (szerk.): Magyarország vegyesházi királyai. Szeged 2003. 67–68.
- Süttő, Sz.: Anjou-Magyarország alkonya. Szeged 2003.
- Tarján M., T.: 1399. július 17. Szent Hedvig királynő halála. (Rubiconline: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1399_julius_17_szent_hedvig_lengyel_kiralyno_halala/, letöltve: 2017.08.14.)
- Thuróczy, J.: A magyarok krónikája. (Ford.: Horváth János) Budapest 1978.